

7/3877

T.C.
KALKINMA BAKANLIĞI
Özel Kalem Müdürlüğü

2 MART 2012

Sayı : B.22.0.ÖKM.0.01.00.00-610.00/ 912
Konu : Yazılı Soru Önergesi 7/3877

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ BAŞKANLIĞINA

İlgi : TBMM Başkanlığı Kanunlar ve Kararlar Müdürlüğü'nün 13.02.2012 tarihli ve A.01.0.KKB.0.10.00.00-120.07[7/3877]-79428-47693 sayılı yazı.

Tekirdağ Milletvekili Sayın Faik ÖZTRAK'ın Bakanlığuma tevcih ettiği 7/3877 esas sayılı yazılı soru önergesinin cevaplandırılması istenmektedir.

Soru önergesinde yer alan hususlar ile ilgili bilgiler ekte sunulmaktadır.

Bilgilerinize arz ederim.

Cevdet YILMAZ
Bakan

EK :
1- Soru önergesine ilişkin cevaplar(8
Sayfa)

T.C.
TÜRKİYE İSTATİSTİK KURUMU BAŞKANLIĞI
Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı

Sayı : B.22.1.TÜİ.0.65.01.00-610-22
Konu : Yazılı Soru Önergesi

29/02/2012

KALKINMA BAKANLIĞINA
(Özel Kalem Müdürlüğü)

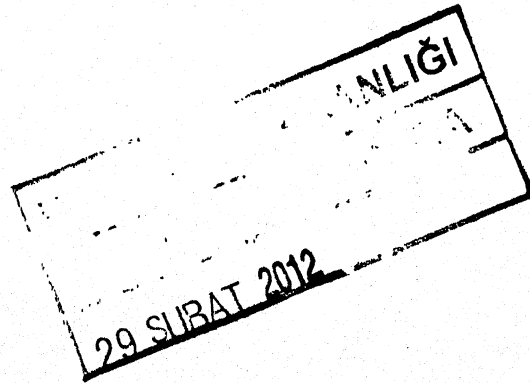
İlgi : 14/02/2012 tarihli ve B.22.0.ÖKM.0.01.00.00-610-648 sayılı yazı.

Tekirdağ Milletvekili Sayın Faik ÖZTRAK tarafından Bakanlığınıza tevcih edilen 7/3877 esas sayılı yazılı soru önergesine verilecek cevaba esas olmak üzere hazırlanan bilgiler ekte gönderilmiştir.

Bilgilerinize arz ederim.

Mehmet AKTAŞ
Başkan V.

EK: 7/3877 sayılı soru önergesi cevabı (7 sayfa)

Yücetepe Mah. Necatibey Cad. 114, 06100 Çankaya
/ ANKARA
Tel : 0 312 410 04 10 (Santral)
Faks : 0 312 425 33 87, 0 312 418 11 82
İnternet Adresi: www.tuik.gov.tr

İlgili Birim: Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı
Planlama ve Koordinasyon Grubu
Tel : 0 312 410 07 02, 0 312 410 07 32
Faks : 0 312 425 35 85

Tekirdağ Milletvekili Sayın Faik ÖZTRAK'ın 7/3377 Esas No.lu Soru Önergesi ile İlgili Cevaplar

Genel Açıklama

1998 bazlı Gayri Safi Yurtiçi Hasıla hesaplamalarında Avrupa Hesaplar Sistemi olarak bilinen ESA95'e uyum sağlanmıştır. 1998 bazlı ve 1987 bazlı seriler arasındaki en önemli farklılıklar kavramsal farklılıklardır. ESA95/SNA93 ile bu kılavuzun bir öncesini içeren ESA70/SNA68 arasındaki farklılıklar ekonominin reel büyüme hesaplamasında kullanılan sabit fiyatlarla yapılan ölçümlerdeki metodolojik değişimdir. Eski kılavuzda ve 1987 bazlı GSYH hesaplamalarında baz yılındaki fiyatlar esas alınarak hesaplamalar yapılmaktaydı. Ancak yeni sistemde ve 1998 bazlı GSYH hesaplamalarında baz yılından sonraki dönemlerde ürünlerin fiyatlarındaki nispi değişimlerin etkisini de içerecek şekilde bir önceki yıl fiyatları ile hesaplamalar yapılmaktadır.

1998 bazlı yeni seride sabit fiyatlarla hesaplamalarda zincirleme endeks metodu esas alınarak, birim fiyatı mevcut olan tüm madde ve sektörlerle ilişkin hesaplamalarda bu yöntem kullanılmıştır. Bu yöntemle göre sektör içerisinde yer alan malların bir önceki yıl fiyatları uygulanmak suretiyle miktar artış hızları elde edilerek, bir önceki yılın aynı dönemine ait üretim değerleri artırılmaktadır. Bu sayede baz yılı fiyatıyla hesaplanan sabit hesaplamalarda nispi fiyat değişimleri dikkate alınmazken, zincirleme endeks metodu ile ürünler arası nispi fiyat değişimleri dikkate alınarak, sabit fiyatlarla hesaplamalara dahil edilebilmektedir.

- Dönemler itibariyle GSYH sabit fiyatlarla hesaplamalarda kullanılan tek gösterge üretici ve tüketici fiyat endeksleri değildir. Yani üretim değerleri doğrudan ÜFE veya TÜFE ile deflate edilmemektedir. Madde detayında izlenebilen tüm sektörlerde Avrupa Hesap Sistemine uygun olarak zincirleme endeks yöntemi uygulanmaktadır. Bu yöntemle GSYH hesaplamalarında daha güvenilir reel gelişme hızları elde edilmektedir.
- GSYH hesaplamalarının kapsamı bir ekonomideki tüm mal ve hizmet bileşenlerini kapsamaktadır. ÜFE sadece maddi mal üretimine dayanıp, hizmet kesimini kapsamamaktadır. TÜFE ise hanehalklarının tüketimine dayalı mal ve hizmetlerin fiyat artışını ölçmektedir.
- GSYH deflatörü tüm sektörlerin üretim değerinden ziyade sektörlerle ilişkin katma değer büyüklüklerinin fiyat artışlarını içermektedir. Yani sektörel üretim hızlarının yanı sıra sektörel girdi/çıktı katsayılarının değişimi de deflatörde etkili olmaktadır.
- GSYH hesaplamalarında ihraç edilen mal ve hizmetler sistem içerisinde yer alırken ÜFE de ihracat sistem dışında kalmaktadır.
- Tarım ve imalat sanayi sektörlerine ilişkin GSYH hesaplarında zincirleme endeks yöntemi kullanılmakta ve madde fiyatlarındaki göreceli değişimleri de dikkate almak amacıyla tüm maddeler bir önceki yıl ortalama fiyatı ile değerlendirilerek gelişme hızı hesaplanmaktadır.

- Ticaret sektöründe katma değer hesabı, uluslararası metodlara göre kayıtdışılığı da içermesi amacıyla ilgili kuruluşların muhasebe verilerinden yararlanarak değil, Ulusal Hesaplar Sistemi'nin tavsiye etmiş olduğu dolaylı bir yol olan toplam arz değerine ticaret payları uygulanarak hesaplanmaktadır.

Soru 1) Özellikle son yıllarda Zımni Milli Gelir Deflatörü ile ÜFE ve TÜFE arasındaki ilişkinin kopmasının ardında yatan gerekçe nedir?

Soru 2) Yine bu çerçevede 2006-2008 döneminde ÜFE ile (Zımni) Milli Gelir Deflatörü neredeyse aynı artış hızına sahip iken, bu tarihten sonra neden ayırmaya başlamıştır?

Cevap 1 ve 2) Yukarıdaki açıklamalardan da görüldüğü gibi GSYH deflatörü ile ÜFE ve TÜFE arasındaki ilişki genel eğilim açısından önemli olmakla beraber kavramlar arasındaki kapsam ve yöntem farklılığı nedeniyle farklılaşması normaldir. Kapsam ve yöntem farklılıkları aşağıda özetlenmiştir.

- ÜFE de hizmet sektörlerinin kapsam dışı olması,
- ÜFE de ihracatın kapsam dışı olması,
- GSYH hesaplamalarında ekonomideki tüm mal ve hizmetlerin hesaplamalarda yer alması,
- GSYH hesaplamalarında zincirleme endeksin kullanımıyla yıllık düzeyde madde detayında sektörel ağırlıkların dinamik olması ve mallar arasındaki nispi fiyat değişimlerinin sisteme yansması,
- GSYH hesaplamalarında yıllar itibariyle mümkün olabilen sektörler için (bitkisel kesim, imalat sanayi vb.) değişken girdi çıktı kullanımına dayalı katma değer hesabının yapılması ve bu değer doğrudan üretim fiyat artışının tespitinin karşılaştırılmasında kullanılan ÜFE veya hanehalkı tüketim ağırlığına dayalı TÜFE endeks artış hızları ile karşılaştırılmasının sakıncalı olması,
- GSYH de çok yüksek paya sahip olan hizmet sektörlerinde özellikle piyasa dışı üretim gerçekleştirilen alt sektörlerde sabit fiyat hesaplamalarında o sektöre ilişkin çalışan sayıları endekslerinin kullanılması,
- ÜFE'nin üretici fiyatlarındaki yurtiçi satış fiyatlarındaki değişimi esas alması, GSYH deflatöründe ise temel yıl oranlarına göre hesaplanan ürün üzerindeki vergi ve sübvansiyonların dikkate alınmış olmasıdır.

Aşağıda seçilmiş bazı Avrupa Birliği üyesi ülkeler için 2000-2010 yıllarına ilişkin imalat sanayi üretici fiyat endeksi, tüketici fiyat endeksleri ve GSYH deflatör artış hızları verilmiştir. Tablolardan da görüldüğü gibi diğer ülkelerin TÜFE, ÜFE ve GSYH deflatör artışlarını karşılaştırdığımızda Türkiye'deki gibi farklılıkların olduğu görülmektedir. Bunun temel nedeni ise GSYH sabit fiyat

hesaplamalarının sektörel düzeyde ve ÜFE ve TÜFE fiyat endeksleri ile birlikte farklı hacim göstergelerinin kullanımından ve ağırlıkların farklılığından kaynaklanmaktadır.

Tüketici Fiyat Endeksi 2005=100	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Türkiye	31,3	48,3	70,0	85,1	92,4	100,0	109,6	119,2	131,6	139,9	151,9
İspanya	85,3	88,4	91,1	93,9	96,7	100,0	103,5	106,4	110,7	110,4	112,4
Almanya	92,7	94,5	95,9	96,9	98,5	100,0	101,6	103,9	106,6	107,0	108,2
İtalya	88,7	91,2	93,4	95,9	98,1	100,0	102,1	104,0	107,4	108,3	109,9
İngiltere	93,1	94,2	95,4	96,7	98,0	100,0	102,3	104,7	108,5	110,8	114,5
Polonya	87,5	92,3	94,0	94,7	97,9	100,0	101,3	103,8	108,1	112,2	115,1
Hollanda	88,4	92,1	95,1	97,2	98,4	100,0	101,2	102,8	105,4	106,6	108,0

Üretici Fiyat Endeksi-İmalat 2005=100	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Türkiye	26,8	44,7	66,4	82,2	91,2	100,0	109,3	115,4	129,0	128,3	136,0
İspanya	88,7	90,2	90,8	92,1	95,5	100,0	105,0	108,6	115,1	108,8	112,6
Almanya	94,0	95,2	95,5	96,0	97,7	100,0	102,3	104,7	107,9	104,3	106,9
İtalya	90,8	91,8	92,6	93,9	97,0	100,0	104,0	107,5	112,9	106,6	110,4
İngiltere	93,7	93,2	92,9	94,0	96,1	100,0	103,1	106,2	116,3	114,6	120,8
Polonya	91,7	92,1	90,6	91,3	98,6	100,0	101,9	105,6	109,2	106,4	109,4
Hollanda	89,9	91,6	91,1	92,3	95,6	100,0	104,2	109,6	117,6	108,1	115,0

Aşağıdaki tablodan da görüleceği gibi Türkiye ve diğer Avrupa ülkeleri 2009 yılı verileri karşılaştırıldığında GDP deflatör gelişme hızlarının ÜFE'den (imalat sanayi) çok TÜFE'ye yakınsadığı gözlenmektedir. Örneğin aynı yılda Almanya'nın ÜFE (imalat sanayi) gelişme hızı %3,4 azalırken, TÜFE gelişme hızı %0,4 ve GDP deflatör gelişme hızı %1,2 artmaktadır.

Tüketici Fiyat Endeksi, Üretici Fiyat Endeksi-İmalat ve Gayri Safi Yurtiçi Hasıla Deflatörleri Gelişme Hızları (%)

		2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Türkiye	TÜFE	54,9	54,4	45,0	25,3	8,6	8,2	9,6	8,8	10,4	6,3	8,6
	ÜFE	56,1	66,7	48,3	23,8	13,1	7,6	9,3	5,6	11,8	-0,6	6,0
	GDP	49,2	52,9	37,4	23,3	12,4	7,1	9,3	6,2	12,0	5,3	6,3
İspanya	TÜFE	3,4	3,6	3,1	3,0	3,0	3,4	3,5	2,8	4,1	-0,3	1,8
	ÜFE	5,7	1,7	0,6	1,4	3,7	4,7	5,0	3,4	6,0	-5,5	3,5
	GDP	3,4	4,2	4,4	4,2	4,0	4,3	4,1	3,3	2,4	0,1	0,4
Almanya	TÜFE	1,4	1,9	1,5	1,0	1,7	1,5	1,6	2,3	2,6	0,4	1,1
	ÜFE	3,1	1,3	0,2	0,6	1,7	2,4	2,3	2,3	3,1	-3,4	2,5
	GDP	-0,7	1,1	1,4	1,1	1,1	0,6	0,3	1,6	0,8	1,2	0,6
İtalya	TÜFE	2,5	2,8	2,5	2,7	2,2	2,0	2,1	1,8	3,3	0,8	1,5
	ÜFE	4,0	1,1	0,8	1,4	3,3	3,1	4,0	3,3	5,0	-5,6	3,6
	GDP	1,9	2,9	3,2	3,1	2,4	1,8	1,7	2,4	2,5	2,1	0,4
İngiltere	TÜFE	0,8	1,2	1,3	1,4	1,4	2,0	2,3	2,3	3,6	2,2	3,3
	ÜFE	1,9	-0,6	-0,3	1,1	2,2	4,0	3,1	3,0	9,5	-1,5	5,5
	GDP	0,6	1,4	2,5	2,4	2,5	2,2	3,2	2,3	3,1	1,7	2,8
Polonya	TÜFE	9,9	5,4	1,9	0,7	3,4	2,2	1,3	2,4	4,2	3,8	2,6

	ÜFE	7,4	0,5	-1,7	0,8	8,0	1,4	1,9	3,6	3,4	-2,6	2,9
	GDP	7,4	3,7	2,1	0,2	4,4	2,6	1,5	4,0	3,2	3,4	1,7
	TÜFE	2,3	4,2	3,3	2,1	1,2	1,7	1,2	1,6	2,5	1,2	1,3
Hollanda	ÜFE	9,1	1,9	-0,6	1,3	3,6	4,6	4,2	5,2	7,3	-8,1	6,4
	GDP	4,1	5,1	3,8	2,2	0,7	2,4	1,8	1,8	2,1	-0,4	1,3

Kaynak: Eurostat

Soru 3) Özellikle Üretici Fiyatlarıyla (Zımni) Milli Gelir Deflatörleri arasındaki ayrışmanın ekonomik büyümeye yaptığı pozitif katkı için ne düşünüyorsunuz?

Cevap 3) Yukarıda özetlenen açıklamalar doğrultusunda üretici fiyat endeksi ile doğrudan deflate edilerek toplam GSYH hesaplamasının yapılması mümkün olmamakla birlikte her iki endeksin trendi için genel değerlendirmeler yapılabilir. Yapmış olduğunuz hesaplama sabit fiyatlarla GSYH hesaplamalarında herhangi bir şekilde kullanılmamakla birlikte ekonomik büyümeye pozitif olduğu kadar negatif yönde de katkıda bulunmaktadır.

Dönemler itibarıyla GSYH hesaplamalarında her sektör için sabit fiyatlarla tahminlerde sektörün yapısına ve veri altlığına bağlı olarak farklı yöntemler kullanılmaktadır. Bu doğrultuda ÜFE ile doğrudan deflate edilerek hesaplanan sektörlerin ağırlıklarındaki farklılıklar nedeniyle doğrudan karşılaştırma yapmak sakınca yaratacaktır. Dönemlik GSYH hesaplamalarında sabit fiyatlarla hesaplamalara ilişkin özet açıklamalar aşağıda verilmektedir.

Sabit fiyatlarla hesaplamalarda kullanılan sektörel veri kaynakları ve tahmin yöntemleri

Dönemlik GSYH sabit fiyat tahminlerinin hesaplanmasında ESA95 ve IMF 'nin Quarterly National Accounts Manual, Concept, Data Sources, and Compilation, 2001 adlı el kitabında yer alan yöntemler kullanılmıştır. İlgili yöntemler ekte sunulmuştur (Tablo 9.4a, Tablo 9.4b, Tablo 9.4c).

Ulusal hesaplar sisteminin yapısı gereği katma değer, çıktı ve ara tüketim değerlerinin farkı olarak hesaplanması gerekmektedir. İstatistik alt yapısının elverdiği ölçüde, dönemsel üretim ve ara tüketim değerlerinin kullanımı gerekmektedir. Üretim hesabı çalışmalarının yürütülmesinde veri setinin mevcut olduğu sektörlerde doğrudan, olmadığı durumlarda ise dolaylı yöntemler kullanılmıştır. Doğrudan yöntemlerin kullanıldığı bazı sektörlerde tam kapsamın sağlanması için bazı dolaylı yöntemler ile eklemeler yapılmıştır. Sektörel düzeyde üretim ve ara tüketim değerlerinin belirlenmesinde kullanılan doğrudan ve dolaylı yöntemler aşağıda özetlenmiştir.

Sektörel hesaplamalardaki tahmin yöntemleri

Kısım	Tanım	Hesaplama yöntemi
A	Tarım, avcılık ve ormancılık	Doğrudan tahmin yöntemi / Zincirleme endeks
B	Balıkçılık	Doğrudan tahmin yöntemi / Zincirleme endeks
C	Madencilik ve taşocakçılığı	Doğrudan tahmin yöntemi Zincirleme endeks
D	İmalat	Doğrudan tahmin yöntemi / Zincirleme endeks
E	Elektrik gaz su	Doğrudan tahmin yöntemi / Zincirleme endeks
F	İnşaat	Doğrudan ve dolaylı tahmin yöntemleri // Zincirleme endeks
G	Toptan ve perakende ticaret	Dolaylı tahmin yöntemi // Zincirleme endeks ve ithalat fiyat endeksi
H	Otel lokanta hizmetleri	Dolaylı tahmin yöntemi / Hacim göstergeleri
I	Ulaştırma ve haberleşme	Doğrudan ve dolaylı tahmin yöntemleri / TÜFE Ulaştırma sektörü, hacim göstergeleri
J	Mali aracılık	Doğrudan tahmin yöntemi / Referans faiz yaklaşımı
K	İş faaliyetleri	Dolaylı tahmin yöntemi / Hacim göstergeleri
L	Devlet hizmetleri	Doğrudan tahmin yöntemi / Çalışan sayısı endeksi
M	Eğitim	Dolaylı tahmin yöntemi / Hacim göstergeleri
N	Sağlık	Dolaylı tahmin yöntemi / Hacim göstergeleri
O	Diğer toplumsal ve kişisel hizmet faaliyetleri	Dolaylı tahmin yöntemi / Hacim göstergeleri
P	Ev içi personel çalıştırılması	Doğrudan tahmin yöntemi / Hacim göstergeleri

Aşağıdaki tabloda sektörel katma değerlerin veri kaynakları özetlenmiştir.

Sektörel veri kaynakları

NACE Rev.1.1. Sınıflaması	Anket ve Sayım sonuçları	İdari kayıtlar	Marj kullanımı	Mal akımı	Diğer
A Tarım	✓				
B Ormancılık		✓			
C Madencilik	✓				
D İmalat sanayi	✓			✓	
E Elektrik gaz su	✓				
F İnşaat				✓	
G Toptan ve perakende ticaret			✓		
H Otel ve lokanta	✓	✓			✓
I Ulaştırma ve haberleşme	✓	✓	✓		
J Mali kuruluşlar	✓	✓			
Konut sahipliği	✓	✓			
K İş hizmetleri	✓	✓			✓
L Devlet hizmetleri		✓			
M Eğitim hizmetleri	✓	✓			✓
N Sağlık hizmetleri	✓	✓			✓
O Diğer sosyal hizmetler	✓	✓			✓
P Ev hizmetleri					✓
FISIM		✓			
Vergi-sübvansiyon		✓			

Soru 4) Milli gelir tahminlerinde yapılan güncellemelerin alt detaylarını ve gerekçelerini, güncelleme ile birlikte kamuoyuna açıklamayı düşünüyor musunuz? Yine bu çerçevede milli gelirin alt bileşenlerine ait zımni deflatrlerde yapılan değişikliklerin nedenlerini kamuoyuna açıklamayı düşünüyor musunuz?

Cevap 4) GSYH tahminleri tüm ülkelerde temel olarak iki nedenle belirli aralıklarla güncellenmektedir. Birincisi, sonradan gelen veya sonradan kesinleşen verilerin hesaplara yansıtılmasıdır. Tüm ülkelerde kısa dönemde yayınlanan milli gelir tahminleri, ilerleyen dönem içerisinde yeni verilerin tespit edilmesi veya kullanılan kimi geçici verilerin kesinleşmesi sonucu düzenli olarak güncellenmektedir. Burada, söz konusu olan, dar örnek hacimli araştırmalar ile görece dolaylı tahmin yöntemlerine dayanan dönemlik hesaplamaların, yıllık olarak derlenen ve daha tutarlı veri üzerine inşaa edilen doğrudan tahmin yöntemlerine göre yeniden düzenlenmesidir.

İkinci tür güncelleme ise, ekonomik ve sosyal alanlarda ortaya çıkan yeni koşullar doğrultusunda, hesaplamalara ilişkin kapsam veya yöntem değişikliğine gidilmesidir. Bu güncellemelerde, önceki dönemlerle karşılaştırılabilirliğin ve seri devamlılığının sağlanması için, neyin niçin değiştirildiği ayrıntılı biçimde açıklanarak, yeni seri mümkün olduğu ölçüde geriye doğru götürülmektedir. Avrupa Birliği lkelerinde 5 ile 7 yıllık sürelerle bu kapsamda güncelleme çalışmaları yapılmaktadır.

Mevcut serinin güncellenmesi alışmaları Mart 2008 tarihi itibariyle tamamlanmıştır. Özellikle, uzun aralıklarla yapılan, yeni sınıflamalara geçişi sağlayan, yeni veri setlerinin sisteme entegre edildiği, mevcut veri setlerindeki iyileşmelerin hesaplara yansıtıldığı, yeni kayıt sistemlerinin kurulması sonucunda elde edilen verilerin değerlendirildiği, kısacası, kapsam genişlemesi içeren güncellemelerde, toplam ve sektörel büyüklüklerde önemli farklılıklar ortaya çıkmıştır.

İstatistik alanında Avrupa Birliğine uyum çalışmaları kapsamında, 1998 baz yılı yeni seri, Avrupa Hesaplar Sistemine (ESA'95) uygun olarak hazırlanmıştır.

Ülkemizde Gayri Safi Yurtiçi Hasıla serileri cari gelişmeleri ve yapısal değişiklikleri takip edebilmek amacıyla Cumhuriyet döneminden bu yana GSYH serileri 1998 bazlı güncelleme dahil olmak üzere dört kez yapılmıştır.

- 1948 bazlı güncelleme
- 1968 bazlı güncelleme
- 1987 bazlı güncelleme
- 1998 bazlı güncelleme

1998 bazlı güncelleme çalışmalarında uygulanan ESA95 yenilikleri aşağıda özetlenmiştir.

- Sektörel Katma değerlerin temel fiyatlarla tahmini
- Sabit hesaplamalarda bir önceki yıl fiyatlarına dayalı zincirleme endekslerin kullanılması
- Tam kapsamın sağlanması için işgücü girdi yaklaşımının uygulanması
- Mali aracılık hizmetlerinin dolaylı ölçümünün sistem içerisinde hesaplanmış olması ve bu değerin ara tüketim ve nihai tüketim ayırımının yapılması
- Dış ticarete serbest bölge düzeltmelerinin yapılması
- Konut sahipliği sektöründe daha ayrıntılı konut stoku ve kira değerlerinin uygulanmış olması
- Tüm sektörler için benchmarking yönteminin uygulanması
- Devlet hizmetleri içerisinde yer alan eğitim, sağlık ve diğer toplumsal ve kişisel hizmetlerin ilgili sektöründe yer alması

GSYH tahminlerinde 1998 bazlı seri ile ilgili güncelleme çalışmaları kapsamındaki açıklamalar Kurumumuzun internet sayfasında (http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=55&ust_id=16) yer almaktadır.